

PAKRETUONĖS 1-OJI GYVENVIETĖ

ALGIRDAS GIRININKAS

IVADAS

Pakretuonės 1-oji gyvenvietė yra vakarinėje Kretuono ežero pakrantėje, ant pirmos viršsalpinės terasos, kai rėje Kretuonėlės upelio ištakos iš ežero pusėje, 550 m į šiaurę nuo Pakretuonės kaimo ir 200 m į rytus nuo geležinkelio Vilnius–Turmantas tilto per Kretuonėlės upelį, Pakretuonės miško 49 kvartalo šiaurės rytinėje dalyje. Į pietus nuo upelio išryškėja pailga kalva (H_{abs} 149,3 m), kurios šiaurinė dalis neolite ir žalvario amžiuje buvo apgyvendinta (1 pav.). Kalva, kuri yra 3,6 m aukštyje nuo dabartinio vandens lygio Kretuono ežere, yra plokščia, šiuo metu apaugusi sodintu mišku. Kalvos šlaitai statesni tik nuo ežero pusės. Kalvos viršutinę dalį dengia limnoglacialinės nuosėdos – smulkiagrūdžiai smėliai, ant kurių ir buvo įsikūrę neolito ir žalvario amžiaus gyventojai.

Per du gyvenvietės tyrimų sezonus, 1976–1977 m., atidengtas 412 m² plotas (Girininkas, 1978, p. 74–76). Tyrinėjimų vieta buvo suskirstyta kvadratais 2x2 m² ir tirta nedideliais ploteliais (iš viso – 6), nes buvo dirbama miške, miškininkams reikalaujant nenukapoti medžių šaknis, o ištyrus greitai jas apkasti vėl.

STRATIGRAFIJA IR KULTŪRINIJOSE
SLUOKSNIJOSE APTIKTI OBJEKTAI

Tyrinėtame plote po miškožemiu vietomis atsidenė pilko smėlio sluoksnis (1 pav.), kurio storis siekė iki 10 cm. Šis sluoksnis buvo pastebėtas bemaž visoje rytinėje tyrinėto ploto dalyje. Po juo, o kitose vietose iškart po miškožemiu, bemaž visoje tyrinėto ploto dalyje, buvo iki 22 cm storio rusvo smėlio sluoksnis, kuriame buvo aptinkami titnago, akmens dirbiniai ir keramika. Buvusios gyvenvietės teritorijoje atsidenė 10-ies buvusių židinių vietos (2 pav.).

Pirmasis židinys aptiktas kv. B5/C5 riboje. Jis buvo 80x65 cm skersmens ir 30 cm storio nuo jo paviršiaus. Jame, be skaldytų akmenų ir pelenų bei smulkių angliukų, daugiau nieko nerasta. Apie židinį aptikti 8 įvairaus dydžio akmenys. Stambiausias jų buvo 17x15x11 cm.

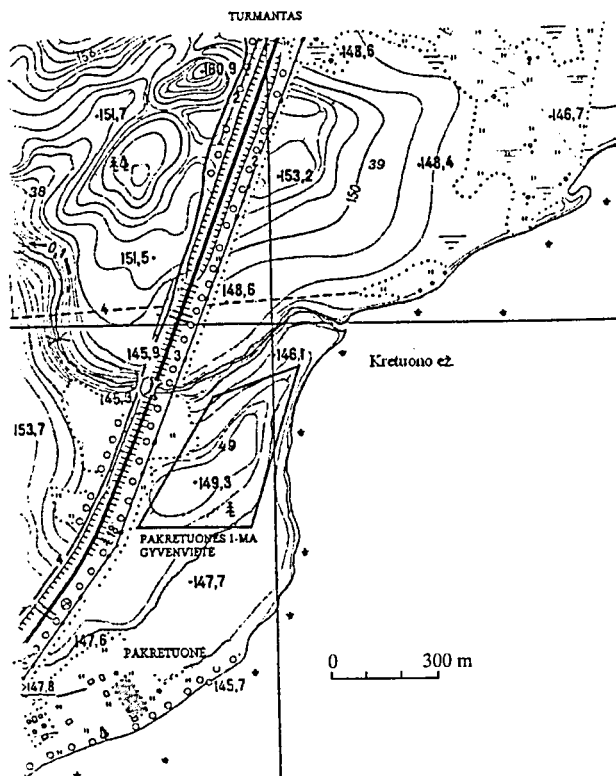
1,45 cm į rytus nuo minėto židinio, kv. B4/C4 riboje aptikta lėkšto 80x45 cm skersmens ir 6 cm storio antrojo židinio liekanos. Šiaurinėje dėmės dalyje aptikta smulkių plokščių akmenukų, išdėstytų vienoje plokštumoje. Židinio turinį sudarė pilkšvos spalvos smėlis su labai smulkiais medžio trupinėliais ir dvi su augalinėmis priemaišomis molio masėje puodų šukės. Apie židinį aptikta 12 smulkesnių ir stambesnių apdegusių akmenų.

Gyvenvietėje didžiausias trečiasis židinys aptiktas Y5 ir gretimuose X5, Y6, A5 ir A6 kv. Pasirodė, kad tai dviejų 3A – viršutiniojo ir 3B – apatiniojo židinių liekanos (3 pav.). Viršutiniojo 3A židinio smėlio turinys tamsesnis. Jis netaisyklingos elipsės formos 125x78 cm skersmens. Viršutinis židinys apatiniojo židinio atžvilgiu nežymiai pasislinkęs į šiaurės pusę, skerspjūvyje buvo lėkšto dubens formos. Šiaurinėje jo dalyje buvo aptikti 6 perdegę akmenys iš vakarinės pusės tarsi sudarantys lanką. Židinio storis siekė iki 20 cm. Pastarojo židinio pietinėje dalyje buvo aptiktos 2 puodų šukės su stambiai grūsto granito priemaišomis.

Apatinis – 3B židinys – aptiktas po 3–4 cm storio rusvo smėlio tarp sluoksniu. Apatiniojo židinio viršutinės dalies skersmuo siekė 205x155 cm, o jo storis giliausioje vietoje buvo 85 cm. Jis buvo netaisyklingo apversto kūgio formos pjūvio. Jame pastebėta labai smulkių medžio angliukų. Židinyje buvo aptikta 19 puodų šukių, kurių molio masėje yra augalinės priemaišos, o jo apatinėje dalyje – 3 titnaginės skeltės. 3 puodo šukės, matyt, nuo to pačio puodo buvo puoštos šukinių išpaudų eilute.

Nedidelio 40x50 cm skersmens ir 28 cm gylio ketvirtinio židinio liekanos aptiktos V2 kv. centrinėje dalyje. Jis pasirodė tuoj po miškožemiu, pilkšvo smėlio sluoksnyje. Židinyje, be smulkių perdegusių kauliukų ir skaldytų akmenų, pastebėtos pelenų žymės.

Analogiškas trečiajam židiniui buvo penktasis židinys. Viršutinis 5A židinys atsidenė V3 kv. šiaurės vakarinėje dalyje. Jis netaisyklingo dubenėlio formos: 80x65 cm dydžio ir 15 cm storio, kuriame aptiktos dvi puodų šukės su grūsto granito priemaišomis ir 2 perdegusios titnaginės nuoskalos. Pastarasis židinys taip

1 pav. Pakretuonės 1-osios gyvenvietės teritorija. M 1:10 000 cm.
Fig. 1. Pakretuonė 1 sites territory.

pat pasislinkęs nuo apatiniojo šiaurės kryptimi (4 pav.). Apatinis 5B židinytis buvo po 6 cm šviesaus smėlio tarpsluoksniu ir siekė 60x50 cm plotą bei išliko 40 cm storio. Pastarajame židinyje aptikta tik perdegusių skaldytų akmenų ir vienas žuvies nugarkaulio (*Esox lucius*) slankstelis. 35 cm į šiaurę nuo židinio, rusvo smėlio sluoksnyje, kuris turėjo priklausyti su augalinėmis priemaišomis aptinkamos keramikos laikotarpiui, aptikta 30x15 cm pelėnų dėmė.

Š3/ kv. buvo aptiktas šeštasis židinytis, kurio plotas buvo 110x75 cm, o storis siekė 75 cm. Jis išryškėjo rusvo smėlio sluoksnyje, o skerspjūvyje – buvo netaisyklingo kūgio formos. Židinyje aptikta smulkių skaldytų akmenų ir trys perdegusios puodų šukės, kurių molio masėje gausu augalinių priemaišų.

R5/ kv. aptiktas septintasis židinytis, kuris apėmė 130x95 cm plotą, o jo storis siekė 25 cm. Jis taip pat išryškėjo rusvo smėlio sluoksnyje. Be smulkių medžio degėsių, jame nieko neaptikta.

Aštuntasis židinytis aptiktas U6 kv. šiaurinėje dalyje. Jo skersmuo siekė 60x80 cm ir buvo 55 cm storio. Židinytis buvo dubenio pjūvio. Židinyje aptiktos 5 puodų šukės su augalinėmis priemaišomis molio masėje, tarp kurių 2 puoštos horizontaliomis grūdėlio formos duobučių įspaudų eilutėmis.

Didelė duobė aptikta O3/ kv. Ji tyrimų metu buvo pastebėta 5–17 cm gylyje nuo rusvo smėlio sluoksniu

paviršiaus. Šios netaisyklingos apversto kūgio formos duobės skersmuo siekė 240x200 cm ir buvo 180 cm storio. Jos šonuose buvo pastebėtos smėlio įgriuvos (5 pav.). Todėl duobė pirminiame panaudojimo etape galėjo būti ir ne kūgio formos. Duobėje aptikta smulkių medžio angliukų bei 18 smulkių puodų šukių su augalinėmis priemaišomis molio masėje ir 8 titnaginės nuoskalos.

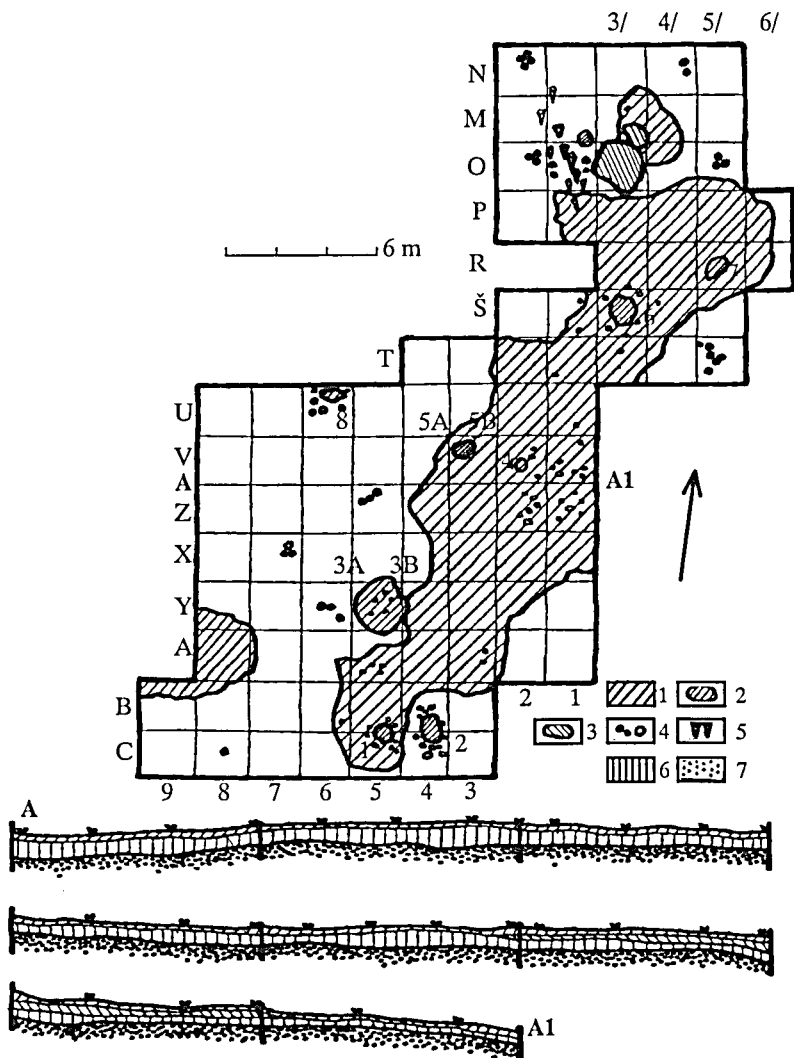
70–80 cm į vakarus ir pietvakarius nuo šios duobės aptikta penkių buvusių statmenai įkaltų kuoliukų eilė. Kuolų vietos išryškėjo tik rusvo smėlio sluoksnyje. Jie buvo 4–8 cm skersmens ir rusvo smėlio kultūriname sluoksnyje siekė 5–10 cm ilgį. Tarp savęs jie sudarė vieną 4,8 m ilgio eilę (6 pav.). Tap šių ryškių kuolų buvo pastebėta dar penkių, matyt, buvusių, taip pat kuolų žymės, kurios smėlyje tyrimų metu buvo labai sunkiai išvelgiamos. Kuoliukai buvo smailinti iš vienos pusės ir įkalti į gruntą. Prie dviejų stulpaviečių buvo aptikti apdegę akmenys, kurie stulpus galėjo remti. Akmenys buvo įvairaus dydžio, stambiausio skersmuo siekė 14 cm. Dalis kuoliukų siekė įžemį – balkšvo smėlio su atskirais stambesniais akmenų rieduliais sluoksni. Gali būti, kad ši pastebėta kuoliukų eilė yra susijusi su aukščiau aprašyta duobe ir galėjo būti įžeminto būsto su statmenomis sienomis dalimi. Stambesni akmenys galėjo remti sienos konstrukciją ar panaudoti kitiems statybos darbams. Dauguma jų buvo išorinėje galimo pastato vietoje.

Gyvenvietės kultūrinuose sluoksniuose buvo aptiktos ryškesnės akmenų koncentracijos. Viena jų pilkšvo smėlio sluoksnyje aptikta rytinėje tiriamo ploto dalyje: Z2, Z1, V1, V2 kv. Šie akmenys apdegę, dalis jų skaldyti. Tarp savęs kokios nors ryškesnės konfigūracijos nesudarė. Stambių akmenų, iki 16 cm skersmens, sankaupos pastebėtos ir rusvo smėlio sluoksnyje: O5/, N2, T5/Y6, X7, O2 kv. ir kt. Daug akmenų koncentravosi aplink pirmą, antrą, šeštą ir aštuntą židinius. Dalis akmenų buvo perdegę ir trapūs, ypač granitiniai.

GYVENVIETĖS INVENTORIUS

Gyvenvietės kultūrinuose sluoksniuose buvo aptikta keramika, titnaginiai ir akmeniniai dirbiniai. Dirbiniai bus apžvelgti pagal jų radimo aplinkybes ir tipologiją.

Litologiniu požiūriu, po miškožemiu rytinėje tiriamo ploto dalyje atsidengė pilkšvo smėlio sluoksniu, kuriame buvo aptikta nemaža keramikos, kurios molio masėje yra grūsto granito ir titnaginių dirbinių. Rusvame smėlio sluoksnyje aptikta žymiai daugiau keramikos, kuri koncentravosi atskirais lizdais ir sankaupomis. Ši keramika yra su organinėmis priemaišomis. Kartu su ja aptiktas nedidelis titnaginių dirbinių kiekis.

2 pav. Pakretuonės 1-osios gyvenvietės tyrimų plotas ir pjūvis: 1 – pilkas smėlis, 2 – židiniai, 3 – duobė, 4 – akmenys, 5 – kuolai, 6 – rusvas smėlis, 7 – balkšvas smėlis. A. *Girininko pieš.*

Fig. 2. Pakretuonė 1 site. Plan of excavated area and profile.

KERAMIKA

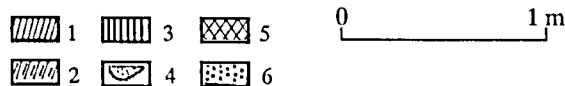
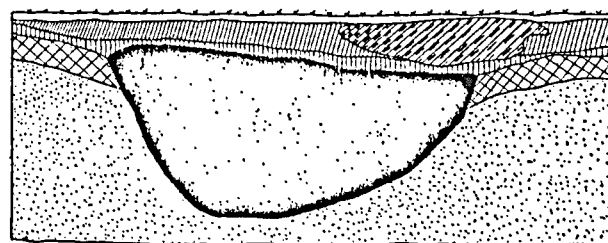
Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikta keramika (1199 vnt.) priklauso keliems laikotarpiams ir kelioms kultūrinėms grupėms (1 lent.). Apatiniojo sluoksnio (B) keramika nevienalytė. Gyvenvietėje aptikta 1018 puodų šukių, kurioje esama organinių priemaišų. Čia išskiria trys keramikos kompleksai, kurie skiriasi puodų paviršiaus apdaila, ornamentika ir puodo forma. Visos B sluoksnio puodų šukės priklauso Narvos kultūrai, tačiau ne vienam laikotarpiui.

Viršutiniojo sluoksnio (A) keramika taip pat nevienalytė. Čia aptikta 181 puodų šukė, kurioje esama mineralinių priemaišų. Šioje keramikos grupėje išskiria 5 kompleksai, kurie priklauso: povirvelinio Tši-

neco kultūros arealo, Brūkšniuotosios keramikos kultūros, X–XI a., viduramžių (su banguotų juostelių motyvais) ir XIX a. keramikai.

Narvos kultūros keramika

Narvos kultūros keramika yra ne vieno laikotarpio. Ankstyviausiajam gyvenvietės egzistavimo laikmečiui galima būtų priskirti 7 puodus (minimalus kiekis) (7:1–7 pav.). Šie puodai Narvos kultūros keramikos raidos grandinėje yra ne patys ankstyviausi. Jie priklausytų ankstyvojo neolito pabaigos – viduriniojo neolito pradžios (matyt, apie IV tūkst. pr. Kr. vidurio) laikotarpiui (Girininkas, 1994, p. 63–78, 104–111). Pirmasis šio tipo puodus minėtam laikotarpiui priskyrė E. Zagorskis (Zagorskis, 1965, p. 40–41). Šie puodai platūs, angų skersmuo siekia iki 40 cm, smailiadugniai. Jų sienelės siekia 0,6–0,8 cm. Puodai ties angos briauna ir dugneliu pastorinti. Ryškiausias šio tipo puodų požymis yra pastorintų angų briaunos nusklembimas į vidaus pusę. Visi šio tipo puodai ornamentuoti. Vyraujančiu ornamentu tuo laikmečiu buvo įstrižų pailgų netaisyklingo stačiakampio formos įspaudų lygiagrečios eilutės, išdėstytos ant nusklemtų puodų angos plokštumos, žemiau puodų angos iš išorinės ir vidinės pusių. Šiuos įspaudus derinant, dažnai sudaromos

3 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Židinių Nr. 3A ir 3B pjūviai: 1 – pilkas smėlis, 2 – 3A židinio turinys, 3 – rusvas smėlis, 4 – 3B židinio turinys, 5 – rusvo ir balto smėlio susimaišymo zona, 6 – žemė. A. *Girininko pieš.*

Fig. 3. Pakretuonė 1 site. Profiles of hearths Nr. 3A and 3B.

1 lentelė. Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikta keramika

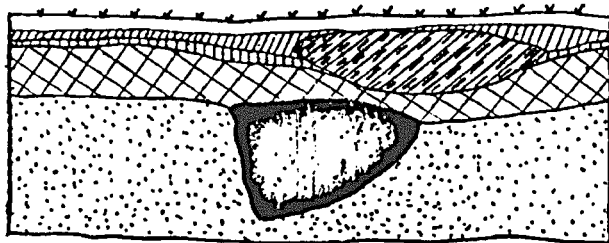
Keramikos rūšys	Puodų šukių kiekis	%	MPK	Ornamentuotų puodų kiekis
Su augalinėmis priemaišomis:				
A-Vid. N narviška su aug. pr.	341	33,4	7	7
Vid. N narviška su aug. pr.	10	0,9	1	1
Vėl. N narviška su aug. pr.	667	65,3	26	20
Iš viso:	1018	100	35	28
Su mineralinėmis priemaišomis:				
Vėl. N? narviška su miner. pr.	4	0,4	1	
Br. A Tšineco kultūros įtakos	82	43,8	3	2
Brūkšniuotosios keramikos	48	25,7	3	
X-XI a.	19	10,1	3	
Su banguotom linijom	32	17,2	4	3
XIX a. keramika	6	3,2	2	
Iš viso:	181	100	15	5

MPK – minimalus puodų kiekis
 A-Vid. N – ankstyvasis-vidurinis neolitas
 Vid. N – vidurinis neolitas

Vėl. N – vėlyvasis neolitas
 Br. A – bronzos amžius

eglutės, X formos grandinėlių eilutės (7:5–6 pav.). Gyvenvietėje pasitaikė ir kitokių keramikos puošybai naudotų motyvų: trikampių, prailgintų trikampių išpaudėlių eilučių, puodus juosiančių lygiagrečiomis eilutėmis išorinėje puodų pusėje, žemiau angos.

Šiuo laikotarpiu puodai dažnai būdavo puošiami sudėtingomis ir įmantriomis kompozicijomis, sudarytomis iš apvalių 2–4 duobučių štampanių išpaudėlių (11:1–3 pav.). Tokios kompozicijos aptinkamos dar ankstyvajame neolite Lubano žemumos gyvenvietėse (Лозе, 1988, c. 51, 163). Pakretuonės gyvenvietėje šio tipo kompozicijos aptinkamos pereinamuoju iš ankstyvojo į vidurinį neolitą laikmečiu.

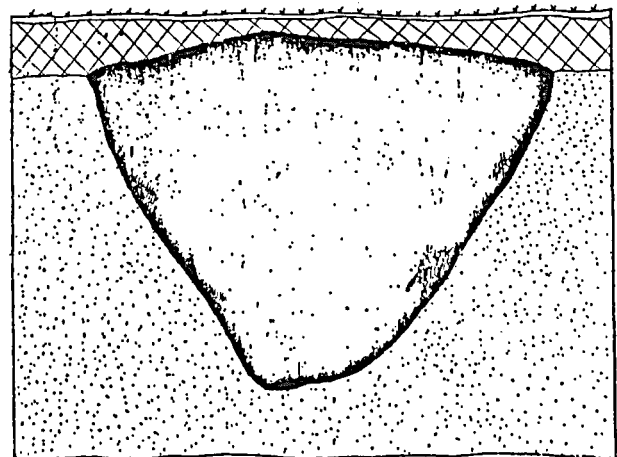
0 1m

4 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Židinių Nr. 5A ir 5B pjūviai: 1 – pilkas smėlis, 2 – 5A židinio turinys, 3 – rusvas smėlis, 4 – 5B židinio turinys, 5 – rusvo ir balto smėlio susimaišymo zona, 6 – įžemis. A. Girininko pieš.

Fig. 4. Pakretuonė 1 site. Profiles of hearths Nr. 5A.

Matyt, tam pačiam laikotarpiui galima priskirti 3B židinyje ir šalia jo aptiktas plonasienes 0,4–0,5 cm storio puodų šukes, kurios puoštos šukinių išpaudėlių eilute (8:1–7 pav.).

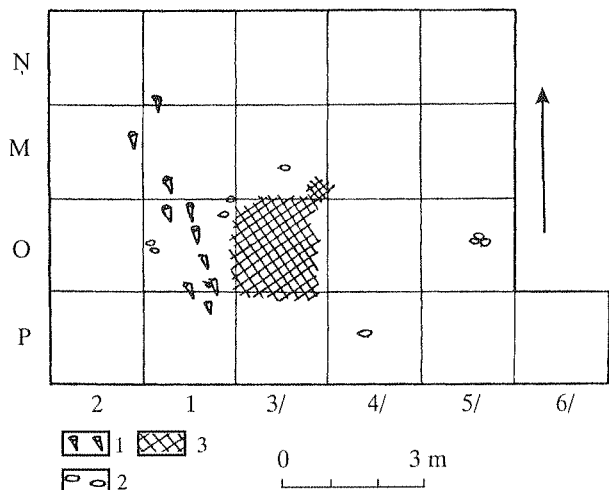
Gal kiek vėlesniam, matyt, III tūkst. pr. Kr. viduriu datuojamam laikotarpiui gali priklausyti su augalinėmis priemaišomis molio masėje puodas aptiktas X2 kv. (9:4 pav.). Šis puodas CS formos kakleliu, platus, jo angos skersmuo siekia 30 cm, puoštas tiek išorinėje, tiek vidinėje puodų sienelių pusėse negilių sudvejintų keturkampių išpaudėlių eilutėmis. Ornamentas išorinėje puodo dalyje, kom-

0 1m

5 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Duobės pjūvis: 1 – rusvo ir balto smėlio susimaišymo zona, 2 – įžemis, 3 – duobės turinys. A. Girininko pieš.

Fig. 5. Pakretuonė 1 site. Profile of pit.

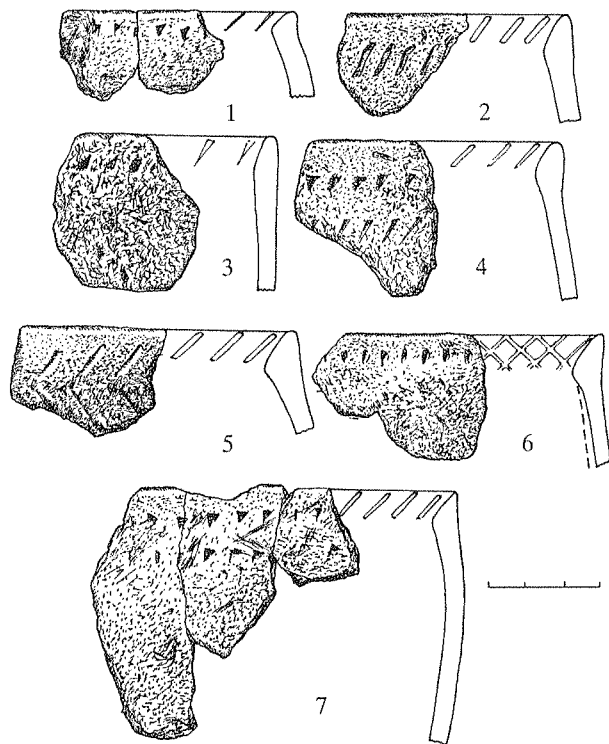

6 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Stulpaviečių ir duobės išsidėstymas: 1 – kuolų liekanos, 2 – akmenys, 3 – duobės vieta. A. Girininko pieš.

Fig. 6. Pakretuonė 1 site. Post - holes and pits.

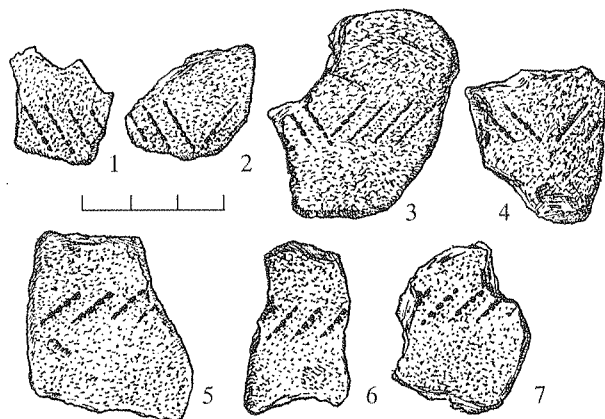
poziciniu požiūriu, išdėstytas zonaliai, galbūt pamėgdžiojant Rutulinių anforų kultūros puodų puošybą.

Gal to paties laikotarpio puodai nežymiai profiliuotomis sienelėmis ir nusklembtais į vidų angų pakraščeliais yra puošti trimis skirtingais motyvais, suderintais

7 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Ankstyvojo–viduriniojo neolito Narvos kultūros keramika. I. Keršulytės pieš.

Fig. 7. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

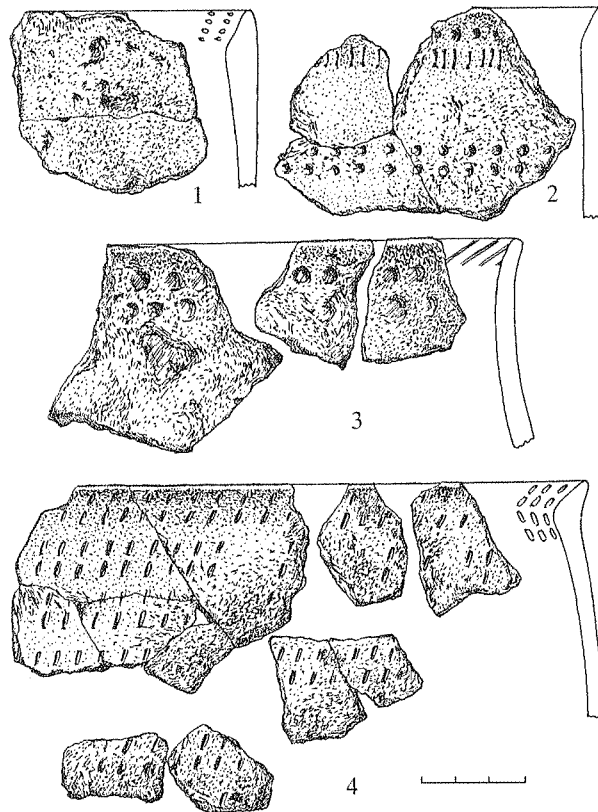

8 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Viduriniojo neolito Narvos kultūros keramika, puošta šukiniiais įspaudais. I. Keršulytės pieš.

Fig. 8. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

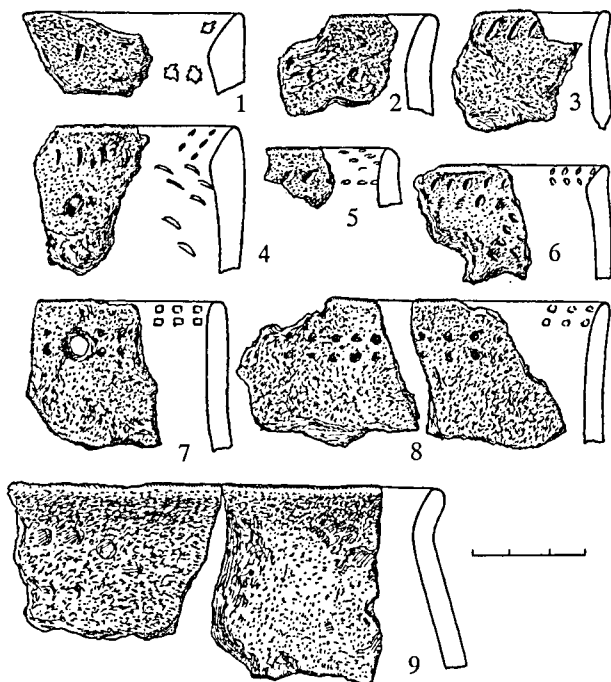
vieno puodo paviršiuje (9:2 pav.). Tai retai pasitaikanti kompozicija Narvos kultūros keramikoje.

Pereinamajam į vėlyvąjį neolitą laikotarpiui priklauso puodai C, CS ir S formos kakleliais (9:1, 3; 10:1–9; 11 pav.) puošti dažniausiai sudvejintų apvalių, keturkampių duobučių įspaudėlių eilutėmis žemiau puodų

9 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Viduriniojo neolito Narvos kultūros keramika. I. Keršulytės pieš.

Fig. 9. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

10 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Vėlyvojo neolito Narvos kultūros keramika. I. Keršulytės pieš.
Fig. 10. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

angos ar nusklembtoje į vidų puodų angų plokšumoje. Ypač tai būdinga C ir CS formos kakleliais puodams (9:1, 10:1, 4, 6 pav.). Dažnai puošiama ir vidinė šių puodų sienelių pusė (10:1, 4 pav.).

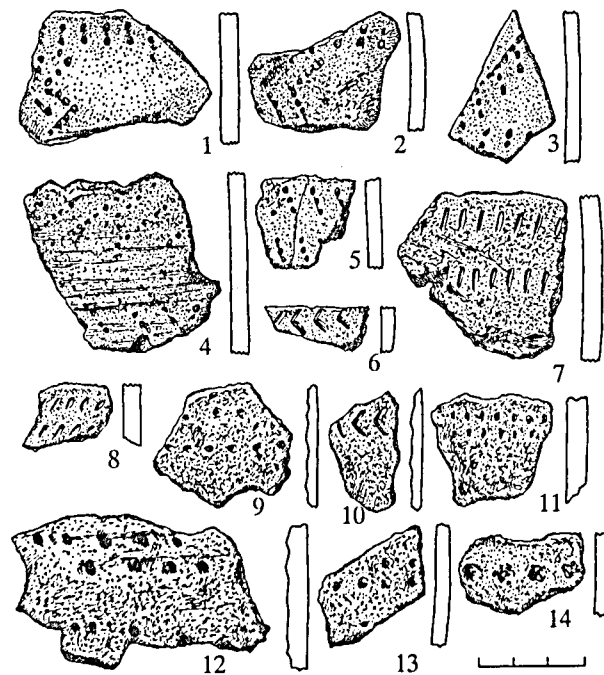
Analogiškus ornamento motyvus aptinkame ant nežymiai profiliuotais S formos kakleliais puodų (9:3; 10:5, 7, 8 pav.). Šie puodai yra nežymiai profiliuoti, tačiau ant žemiau atloštos vidinės kaklelių angos, kaip ir ant nusklembtų į vidų puodų briaunų plokštumos, ornamentuojamos dvidančių štamplių, grūdelių ar apvalių duobučių įspaudais. Didelė dalis ornamento motyvų, kurie aptikti Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietės vėlyvojo neolito laikmečio keramikoje, žinomi ir Kretuono 1-osios bei Žemaitiškos 2-osios gyvenviečių puodų puošyboje. Minėtai keramikai ypač būdingi šukinių įspaudų (11:4 pav.), štamplių (11:5 pav.) ar sudvejintų įvairių duobučių, išdėstytų horizontaliomis eilutėmis motyvai (11:6, 8, 9, 11–13 pav.). Labai ryškūs tapatumai su aukščiau minėtų gyvenviečių keramika pastebimi ant tų puodų paviršiaus, kur dvigubos lygiagrečios horizontalios eilutės jungiamos dvigubomis įstrižomis eilutėmis (10:6 pav.).

Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje atskirą vėlyvojo neolito laikotarpiui būdingą keramikos grupę sudaro puodai, puošti atspaudais, pasilikusiais nuo sienelės ploninimo ar apdailinimo lazdele, kuri buvo apvyniota plonai sukta virvele. Pastarieji atspaudai dengia visą puodo paviršių ir sudaro tekstilės įvaizdį. Tokių

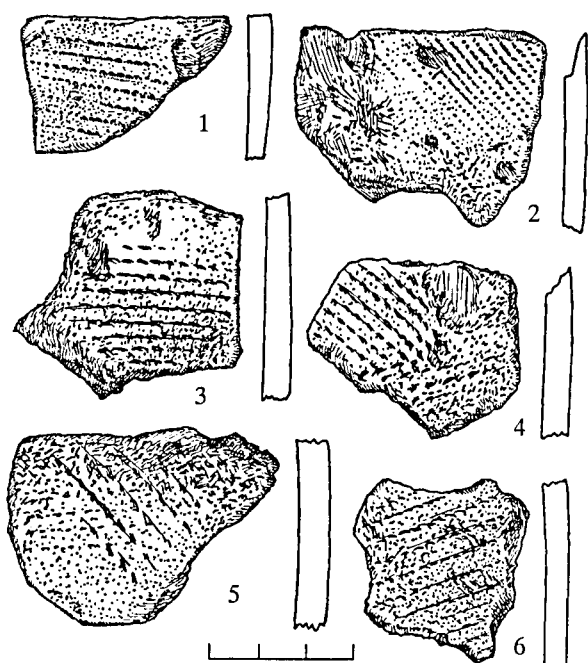
keramikos puošybos pavyzdžių galima aptikti daugelyje Kretuono (Girininkas, 1994, p. 143, 183), Lubanos (Лозе, 1979, c. 88–93) apyežerių vėlyvojo neolito gyvenviečių keramikoje. Įdomu pastebėti, kad be minėto ornamento motyvo, ant šių puodų paviršiaus neaptikta kitų ornamento motyvų (12;1–6 pav.).

Keramika su mineralinėmis priemaišomis

Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje didžiausią keramikos su mineralinėmis priemaišomis molio masėje sudaro puodų šukės (82 vnt.), kurios aptiktos Š5/ kv. ir priklauso mažiausiai 3 puodams. Pirmojo puodo pakraštys atloštas ir nežymiai nusklembtas į išorę. Puodo paviršius lygus, išlikusiose puodo šukėse ornamento motyvų neaptikta (13:1 pav.). Antrasis puodas, kurio išliko didesnis angos pakraštys, taip pat smarkiai atloštas ir nusklembtas į išorę. Jo išorinė pusė žemiau nusklembtos briaunos puošta vertikalia negilių apvalių duobučių eilute (13:2–3 pav.). Trečiasis puodas, kurio angos skersmuo siekia apie 25 cm, taip pat atloštas ir nusklembtas į išorę. Nusklembtas pakraštys bei puodo išorinė ir vidinė pusės buvo puoštos horizontaliomis neištisinėmis virvučių įspaudų eilutėmis. Be šio pakraščio (13:4 pav.), rasti dar trys virvutėmis puošti to pačio puodo pakraščiai. Analogiškos keramikos Lietuvoje aptikta Visėtiškių pilkapyne (Brazaitis, 2000,

11 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Vėlyvojo neolito Narvos kultūros keramika. I. Keršulytės pieš.
Fig. 11. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

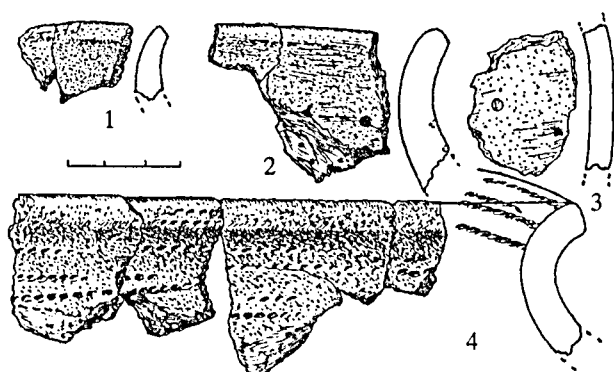
12 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Vėlyvojo neolito Narvos kultūros keramika, puošta atspaudais, pasilikusiais nuo lazdelės, kuri buvo apvyniota plonai sukta virvele.

I. Keršulytės pieš.

Fig. 12. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

p. 101–114), Donkalnyje (Butrimas, 1985, pav. 26:3, 27:2), Kretuono 1A, Katros 1-ojoje gyvenvietėse, kuri priskiriama Tšineco–Sosnicos kultūrinei įtakai.

Ši Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikta keramika turi tiek Rytų, tiek Vakarų Tšineco kultūros grupėms būdingų bruožų (Крывальцевич, 1998, c. 25–27; Dąbrowski, 1972, p. 81–119). Anksčiau šio straipsnio autoriaus aprašoma keramika buvo laikoma Virvelinės keramikos kultūros palikimu (Girininkas, 1990, p. 11). Šiuo metu, aptikus didesnę analogiškos medžiagos kiekį Lietuvoje, galima teigti, kad Pakretuo-

13 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Viduriniojo bronzos laikmečio Tšineco kultūros keramika. I. Keršulytės pieš.

Fig. 13. Pakretuonė 1 site. Ceramics.

nės 1-ojoje gyvenvietėje Rytų–Vakarų Tšineco tipo keramika ir palydimasis titnaginys priklauso viduriniajam bronzos amžiaus laikmečiui.

Pakretuonės 1-osios gyvenvietės viršutiniame pilkame smėlingame sluoksnyje aptiktos 48 puodų šukės, kurių molio masėje yra stambiai grūsto granito priemaišų, gana trapios. Šios puodų šukės neornamentuotos, vietomis išorinės sienelių pusės nežymiai brūkšniuotos. Matyt, ši keramika gali priklausyti ankstyvosios Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojams.

Vieno lipdytinio puodo 4 šukės iš vieno lizdo, kurios yra 0,6 cm storio, savo forma ir pagaminimo technologija primena Narvos kultūros puodus. Šio puodo vidinės ir išorinės sienelės yra įstrižai bei horizontaliai brūkšniuotos. Jų molio masėje yra nedidelis kiekis smėlio ir grūsto granito. Šio tipo keramiką tiek kultūrinio, tiek chronologinio požiūriu, dar kol kas sunku datuoti. Minėtas puodų lizdas buvo aptiktas greta 5A židinio.

19 storasiėnių lipdytų puodų šukių, kurių molio masėje yra smėlio ir grūsto granito, matyt, priklauso II tūkstantmečio pr. Kr. pradžios laikotarpiui. Analogiškos šiai keramikai puodų šukių aptikta Kretuono 1A gyvenvietėje kartu su dirhemomis (Girininkas, 1998, p. 8).

Gyvenvietės A kultūriniame sluoksnyje dar vėlesnio laikotarpio puodų šukių (32 vnt.) puoštų banguotomis linijomis aptikta trijuose lizduose. Tai puodų šukės, kurios priklauso šešiesiems puodams. Jų paviršiai lygūs, dugneliai plokšti, sienelės – 0,8–1,2 cm storio.

TITNAGINIAI DIRBINIAI

Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje titnaginių dirbinių aptikta nedaug – iš viso 212 vnt. (2 lent.).

Antgaliai

Gyvenvietės viršutiniame sluoksnyje buvo aptikti 2 trikampiai strėlių antgaliai lygiu pagrindu. Vienas jų retušuotas iš abiejų pusių pakraščiais plokščiu retušu (14:3 pav.), o antrasis – iš abiejų pusių visu paviršiumi plokščiu retušu (14:5 pav.). Tame pačiame sluoksnyje buvo aptiktas lapelio formos antgalis, kurio viena pusė retušuota visame paviršiuje plokščiu retušu, o kita – tik pakraščiais (14:4 pav.). Antgalis pagamintas iš ankščiau naudoto dirbinio. Antgaliams priskirtini 2 mikrolitai: lancetas retušuotu pagrindu (14:1 pav.) ir smulki trapecija (14:2 pav.), kurie buvo aptikti gyvenvietės B kultūriniame sluoksnyje.

Gremžtukai

Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikta 13 gremžtukų. Du iš jų pagaminti iš skelčių (15:4, 11 pav.) – likusieji iš nuoskalų. Išsiskiria gremžtukas, pagamintas iš ilgos ir taisyklingos skeltės, kuris buvo aptiktas rusvo smėlio sluoksnyje. Likusieji buvo aptikti gyvenvietės A sluoksnyje ir, matyt, priklauso vėlyvojo neolito ir viduriniojo bronzos am-

2 lentelė. Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikti titnaginiai dirbiniai

Dirbiniai	Kiekis	%
Rėžtukai	1	0,4
Gremžtukai	13	6,0
Grandukai	7	3,3
Kirviai	2	0,9
Peiliai	7	3,3
Gražtai	3	1,2
Ašmenėliai	2	0,9
Dirbinių fragmentai	4	1,8
Skeltės	18	8,4
Retušuotos skeltės	2	0,9
Nuoskalos	143	67,4
Retušuotos nuoskalos	1	0,4
Skaldytiniai ir jų dalys	11	5,1
Iš viso:	212	100

žiaus laikotarpiui. Įdomus yra dvigalis gremžtukas, pagamintas iš masyvios nuoskalos (15:12 pav.), kurio vienas šonas retušuotas smulkiu taisyklingu retušu. Didžioji dalis gremžtukų retušuoti plokščiu ar pusiau plokščiu retušu (15:2, 3, 5–10 pav.).

Rėžtukas

Gyvenvietės B kultūriniame sluoksnyje buvo aptiktas vienas kampinis rėžtukas (16:10 pav.), pagamintas iš nulaužtos skeltės.

Grandukai

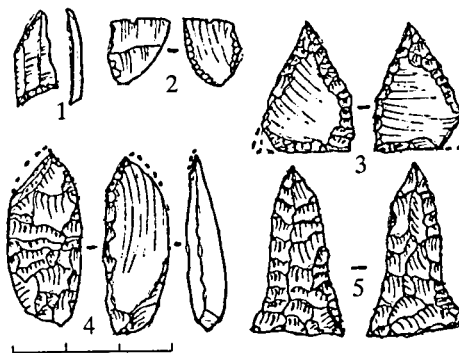
Gyvenvietėje aptikti 7 grandukai, kurie pagaminti iš atsitiktinių nuoskalų ar skaldytinio dalių. Tik vienas grandukas pagamintas iš netaisyklingos skeltės (18:3 pav.). Visi grandukai aptikti gyvenvietės A kultūriniame sluoksnyje.

Peiliai

Pakretuonės gyvenvietėje peiliai buvo gaminami iš netaisyklingų skelčių (17:4 pav.) ir plačių nuoskalų (17:5–7 pav.). Priešingi retušuotiems ašmenims pakraščiai turi utilizaciją. Visi peiliai aptikti gyvenvietės A kultūriniame sluoksnyje.

Kirvelių tipo dirbiniai

Gyvenvietės B kultūriniame sluoksnyje buvo aptiktas pirmojo kirvelio formos dirbinys (20:4 pav.), kuris buvo lėšio formos skerspjūvio, o jo paviršius retušuotas plokščiu retušu. Antrasis kirvelis, kurio išliko tik apatinė dalis, aptiktas A kultūriniame sluoksnyje (20:5 pav.). Jis – taip pat netaisyklingo lėšio formos skerspjūvio, pagamintas iš masyvios nuoskalos.

14 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Ankstyvojo-viduriniojo neolito (1–2) ir viduriniojo bronzos laikmečio (3–5) titnaginiai strėlių antgaliai. A. Girininko pieš.

Ylos

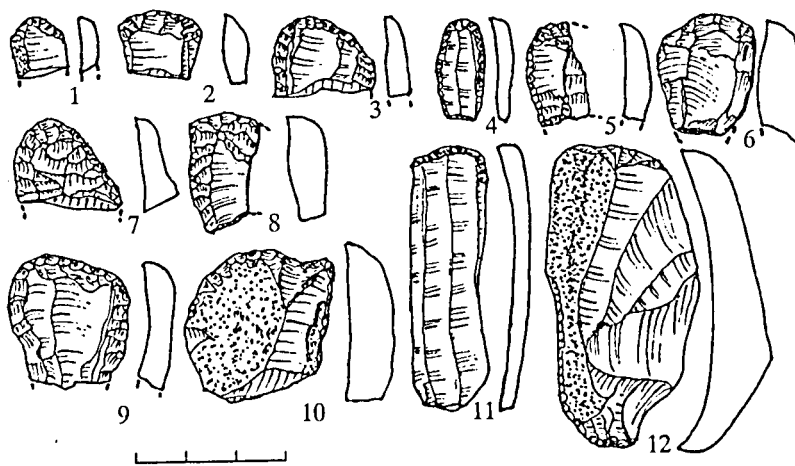
Gyvenvietėje buvo aptiktos 3 ylos. Vienos ylos smaigaliui panaudotas skeltės smaigalys (20:1 pav.), kitos dvi pagamintos iš nuoskalų. Pastarosios ylos turi išryškėjusius petelius (20:2–3 pav.).

Skaldytiniai

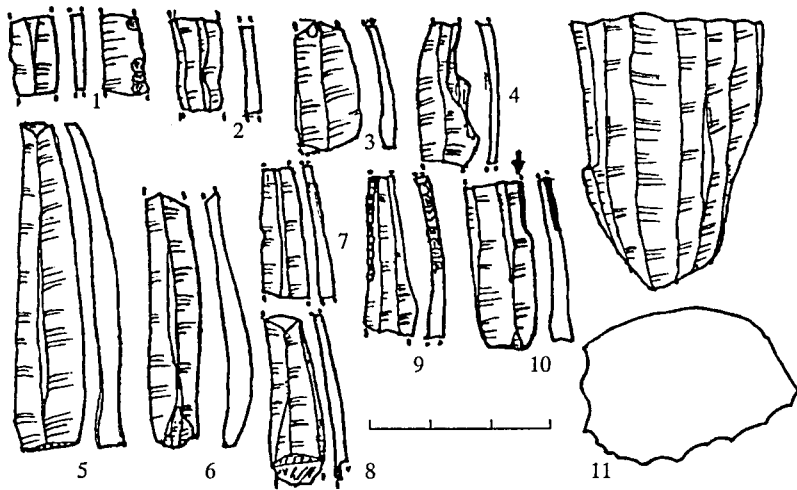
Gyvenvietėje buvo aptikti 7 skaldytiniai. Du iš jų (16:11; 19:5 pav.) buvo rasti B kultūriniame sluoksnyje, o likusieji – A sluoksnyje. Bemaž visi skaldytiniai yra kūginiai, išskyrus vieną – netaisyklingos trapecijos formos (19:4 pav.). Skaldytiniai yra smulkūs, nuo jų buvo nuskeliamos skeltės iki tol, kol techniškai buvo įmanoma. Tai aiškiai rodo, kad gyventojai titnago žaliavos turėjo ribotą kiekį.

Skeltės ir nuoskalos

Gyvenvietėje aptiktų skelčių ir nuoskalų santykis yra lygus 1:7 (2 lent.). Skeltės yra vidutinio pločio, tik dvi iš jų yra retušuotos ir, matyt, buvo pritaikytos įstatomiesiems ašmenėliams (16:1, 9 pav.).

15 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Gremžtukai. A. Girininko pieš.

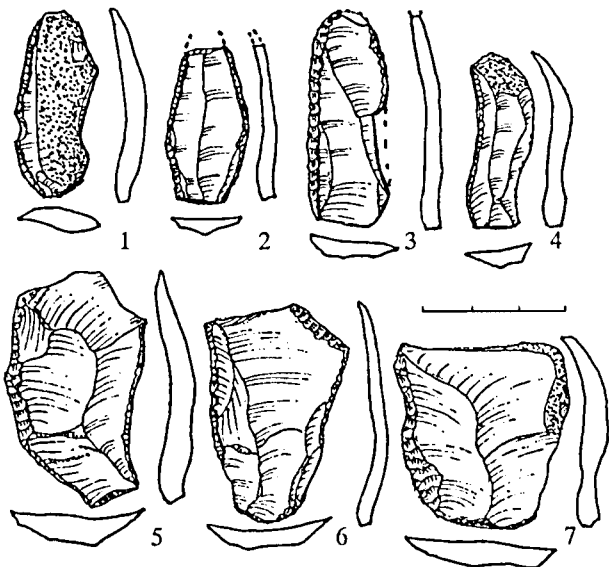

16 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė: 1-2, 9 – ašmenėliai, 3-8 – skeltės, 10 – rėžtukas, 11 – skaldytinis. A. Girininko pieš.
 Fig. 16. Pakretuonė 1 site. 1-2, 9 – mikroliths, 3-8 – blades, 10 – knives, 11 – core.

AKMENINIAI DIRBINIAI

Gyvenvietės kultūriniam sluoksnyje prie 3B židinio buvo aptiktas akmeninis šlifuotu paviršiumi svorelis, kurio siaurajame gale yra išgręžta V formos skylutė (21 pav.)

Šalia to paties židinio buvo aptiktas akmeninis tinklo svorelis su dviem išskalomis šonuose skirtomis pririšimui (22 pav.).

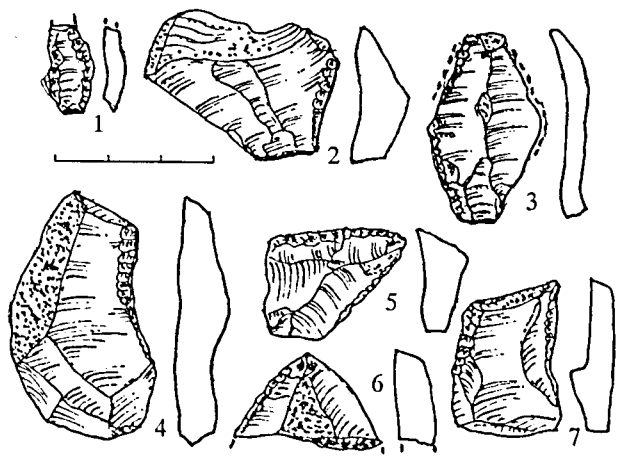
17 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Peiliai.
 A. Girininko pieš.
 Fig. 17. Pakretuonė 1 site. Flint knives.

GYVENTOJŲ ŪKINĖ VEIKLA

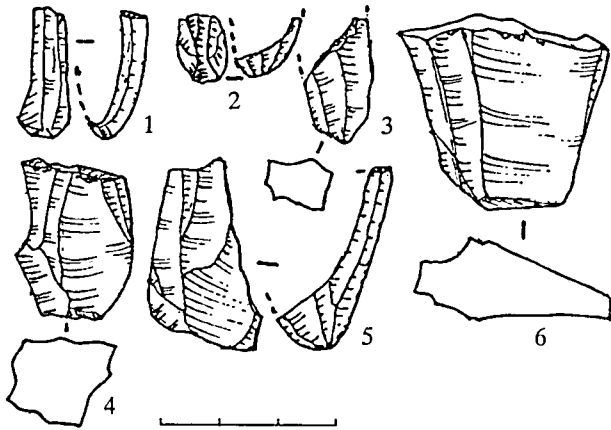
Žmonės Pakretuonės 1-ąją gyvenvietę, topografiniu ir praktiniu požiūriu, pasirinko neatsitiktinai. Šalia esantis Kretuono ežeras ir iš jo ištekanti Kretuonėlės upelė, kuri jungia du didelius Kretuono ir Žeimenio ežerus, sudarė sąlygas žvejoti migruojančias žuvis, palaikyti ryšį su Žeimenos upeėjusiu tranzitiniu keliu iš Nemuno į Dauguvos baseiną. Čia buvo patogios sąlygos medžioti, rinkti apylinkės miškuose ir paežeryje augalinį maistą. Gyventojai šia patogia vieta pasinaudojo ne kartą. Archeologinių tyrinėjimų metu čia aptikta medžiaga įgalina teigti, kad gyvenvietė čia yra buvusi net septynis kartus: ankstyvajame viduriniajame neolite, vėlyvajame neolite, viduriniajame bronzos amžiuje,

ankstyvaisiais viduramžiais ir XIX a. Neatsitiktinai jau XVIII a. pab. šalia šios vietos atsirado žvejų kaimas. Apie tai, kad čia nuolat buvo gyvenama, liudija prie Kretuonėlės ištakų aptiktos 4 mezolito – senojo bronzos amžiaus gyvenvietės. Vienoje iš jų – Pakretuonės 3-iojoje – buvo aptikta pusiau žeminė (Girininkas, 1994, p. 211). Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikta duobė galėjo būti panaudota žeminės pastatui. Šioje vietoje galėjo apsilankyti žmonės tik kokiu nors trumpalaikiu reikalu – žvejoti, medžioti. Per trumpalaikius apstojimus galėjo pasilikti viduriniuju neolito laikotarpiu datuojamas puodas.

Žvejyba gyventojai vertėsi jau ankstyvajame viduriniajame neolite. Čia šalia 3B židinio buvo aptiktas akmeninis tinklo svorelis, o 5B židinyje – lydekos nugarkaulio slankstelis.

18 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Grandukai.
 A. Girininko pieš.
 Fig. 18. Pakretuonė 1 site. Flint spokeshaves.

19 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Skaldytiniai.
A. *Girininko* pieš.
Fig. 19. Pakretuonė 1 site. Flint cores.

Apie šioje gyvenvietėje naudotus medžioklės-žvejybos įrankius mena aptikti titnaginiai įstatomieji ašmenėliai, strėlių antgaliai.

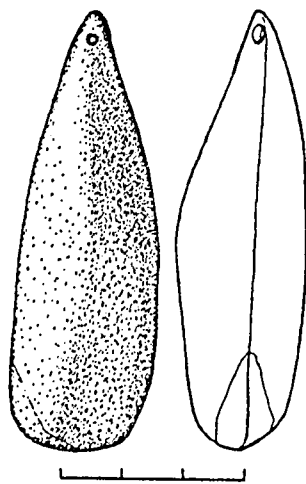

20 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė: Gražtai (1-3) ir kalteliai (4-5). A. *Girininko* pieš.
Fig. 20. Pakretuonė 1 site. Flint drills (1-3) and thsels (4-5).

IŠVADOS

Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje išskiriami du litologiniai sluoksniai: pilkšvo-A ir rusvosmelio-B, kurie atitinka atskirų laikotarpių kultūrinius sluoksnius. A kultūriniame sluoksnyje savo pėdsakus paliko Tšineco, Brūkšniuotosios keramikos, X-XI a., viduramžių ir XIX a. gyventojai. B sluoksnyje – pereinamojo iš ankstyvojo į vidurinį, viduriniojo ir vėlyvojo neolito Narvos kultūros žmonės.

Pakretuonės 1-ojoje gyvenvietėje aptikti radiniai yra analogiški Kretuono 1A, Kretuono 1B, Žemaitiškės 1-osios ir

21 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Akmeninis kabutis.
I. *Keršulytės* pieš.
Fig. 21. Pakretuonė 1 site. Stone pendant.

Žemaitiškės 2-osios gyvenvietėse aptinkamam inventoriui. Čia gyvenę žmonės galėjo priklausyti tai pačiai genčiai, kuri gyveno ir Kretuono 1-ojoje gyvenvietėje.

Pakretuonės 1A gyvenvietės inventorių, kuris anksčiau buvo priskiriamas Virvelinės keramikos kultūrai, priklauso Tšineco kultūrinei grupei. Jame esama ir Vakarų, ir Rytų Tšineco kultūrinėms grupėms būdingų bruožų.

Gyventojams per visą neolito laikotarpį trūko titnago žaliavos. Jos daugiau turėjo tik vėlyvojo neolito ir bronzos amžiaus gyventojai.

Pakretuonės 1-oji gyvenvietė yra neolito-bronzos amžiaus smėlinio tipo paminklas, kuriame žmonės gyveno sezoniskai (viduriniajame neolite, bronzos amžiuje) ir kurį laiką daugiau nuolat (ankstyvojo-viduriniojo ir vėlyvojo neolito laikotarpiu).

Gyventojai vertėsi žvejyba, medžiokle ir rinkiminiu ūkiu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Brazaitis Dž., 2000 – Žalvario amžiaus medžiaga iš Visėtiškių pilkapyne ir jo aplinkos // LA. Vilnius, 2000. T. 20, p. 101-114.

Butrimas A., 1985 – Duonkalnis: vėlyvojo neolito gyvenvietė, alkas ir kapinynas (Janapolės apyl., Telšių r.). Archeologiniai tyrimai // LA. Vilnius, 1985. T. 4, p. 30-49.

Dąbrowski J., 1972 – Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1972.

Girininkas A., 1978 – Pakretuonės (Švenčionių raj.) I gyvenvietės tyrinėjimai 1977 metais // ATL 1976-1977 metais. Vilnius, 1978, p. 74-76.

Girininkas A., 1990 – Kretuonas. Vidurinis ir vėlyvasis neolitas // LA. Vilnius, 1990. T. 7.

Girininkas A., 1998 – Kretuono 1-osios gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 7-11.

Girininkas A., 1994 – Baltų kultūros ištakos. Vilnius, 1994.

Zagorskis F., 1965 – Jauni materiāli par neolitu Latvijas austrumu daļā // Latvijas PSR zinātņu akadēmijas vēstis. 1965, Nr. 6(215), p. 35-50.

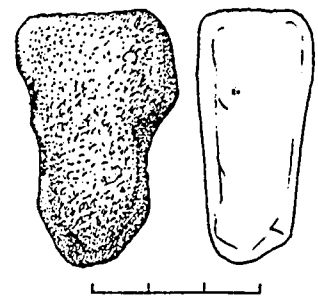
Крывальцевіч М., 1998 – Ідэнтыфікацыя пауднева-беларускага “Тшцінца” // “Trzcinniec” – system kulturowy czy interkulturowy proces? Poznań, 1998, p. 17-31.

Лозе И. А., 1979 – Поздний неолит Лубанской равнины. Рига, 1979.

Лозе И. А., 1988 – Поселения каменного века Лубанской низины. Мезолит, ранний и средний неолит. Рига, 1988.

PAKREUONĖ 1 SITE

Key wards: Neolithic, Narva culture, Ceramics, Flint cover, blades, knives, croppers, drills, spokeshaves, microliths, sinkers.

22 pav. Pakretuonės 1-oji gyvenvietė. Akmeninis tinklo pasvaras. I. *Keršulytės* pieš.
Fig. 22. Pakretuonė 1 site. Stone sinker.